

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г.С. КОСТЮКА**

ЧУХРАЄВА ГАННА ВІКТОРІВНА

УДК 159.9:351.741:343.102

**ПСИХОЛОГІЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті психології імені Г.С. Костюка НАПН України, лабораторія психології навчання

Науковий консультант: дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор **Максименко Сергій Дмитрович**, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, директор

Офіційні опоненти:

дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор **Синьов Віктор Миколайович**, Національний педагогічний університет імені

М.П. Драгоманова МОН України, професор кафедри психокорекційної педагогіки.

доктор психологічних наук, професор **Яковенко Сергій Іванович**, Київський інститут сучасної психології та психотерапії, перший проректор.

доктор психологічних наук, професор **Малкова Тетяна Миколаївна**, Державний університет телекомунікацій МОН України, кафедра економіки підприємства соціальних технологій, старший науковий співробітник.

Захист відбудеться «04» листопада 2019 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології імені

Г.С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий «03» жовтня 2019 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Т.М. Третяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі, також і в Україні, розвиток суспільних відносин, на жаль, супроводжується зростанням злочинності, протидія її проявам є головною задачею правоохоронної системи, серед якої вирізняються підрозділи поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності. Службова діяльність працівників супроводжується значними психофізіологічними й фізичними навантаженнями, іншими чинниками ризику для їхнього життя та здоров'я, необхідністю протидії злочинному оточенню та застосуванні заходів фізичного впливу, зброї, спеціальних засобів тощо, що призводить до підвищеної стресогенності. Саме тому найважливішим напрямом підвищення ефективності роботи працівників цього підрозділу поліції є організація й проведення спеціальних заходів щодо психологічного забезпечення їхньої діяльності. Завданням психологічного забезпечення має бути створення сприятливих умов для оперативно-розшукової службової діяльності працівників поліції, які дозволять нейтралізувати впливи негативних професійних чинників, максимально забезпечать стабільне психічне здоров'я працівників, сприятимуть розвитку здатності успішно протидіяти таким факторам професійних ризиків, як: стреси, конфлікти, емоційне вигорання тощо. Саме тому подальший розвиток науково обґрунтованого підходу до розробки теоретичних засад та практики реалізації щодо організації психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності працівників поліції на сьогодні визначається як безумовно актуальний.

Така ситуація висуває на передній план завдання: посилення професійного потенціалу працівників практичних підрозділів Національної поліції України, забезпечення психологічної готовності до стресових ситуацій та вміння своєчасно реагувати на ситуацію, захищаючи правопорядок. Курс на розбудову демократичної правової держави, який взяла Україна, вимагає від працівників поліції підвищення ефективності оперативно-службової діяльності у боротьбі зі злочинністю, охороні громадського порядку та забезпеченні безпеки громадян.

Реформування в нашій державі торкається, не в останню чергу, і реформування правоохоронних органів. На державному рівні для виконання завдань реформування поліції пред'являються високі вимоги в питанні психологічних особливостей її працівників. Тому проблема психологічного забезпечення працівників поліції є одним з ключових моментів для їх успішної професійно-службової діяльності.

Основні принципи вивчення психології професійної діяльності закладені в роботах провідних науковців (Беспалько В.П., Глушко А.Н., Кікоть В.Я., Моляко В.О., Музика О.Л., Бочарова С.П., Чепелева Н.В., Іванова С.П. та інші).

С.Д. Максименко указує, що протягом життя людина розвивається і як особистість, і як суб'єкт діяльності, і як індивідуальність: «в перебігу життєвого шляху здійснюється розвиток людини – особистості і суб'єкта діяльності, а разом з тим і індивідуальності».

Серед підрозділів Національної поліції України слід особливо виділити підрозділи поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності. Оскільки ці підрозділи можна цілком віднести до підрозділів особливого ризику, служба в них являє собою екстремальний вид фахової діяльності, що здійснюється в умовах реальної фатальної загрози та потребує високого рівня бойової і психологічної підготовки.

Питання проблеми професійної діяльності працівників Національної поліції України в особливих та екстремальних умовах достатньо активно досліджуються і у межах юридичної психології. Однак більшість зусиль науковців спрямовані перш за все на розробку методів усунення наслідків екстремального впливу. Наукові дослідження у сфері психофізіології та психології емоційних станів, які торкаються проблем емоційного життя працівників поліції, вивченню факторів, що прямо або опосередковано впливають на їхні емоції та почуття, ще недостатньо вивчені.

Перебуваючи в центрі соціально-політичних процесів, працівники поліції в силу специфіки свого соціального положення покликані захищати як права й інтереси громадян відповідно до закону, так і інтереси держави, надавати соціальну допомогу різним категоріям населення.

Вирішення проблеми психологічної готовності працівників поліції до професійної діяльності набуває особливого значення у сучасних умовах і потребує подальшої розробки її теоретичного підґрунтя.

У сучасній вітчизняній психології дотепер не проводилися спеціальні дослідження, спрямовані на вивчення психологічної готовності працівників практичних підрозділів поліції до виконання завдань за призначенням в умовах різного ступеня складності. Проблема психологічного стану оперативних дій працівників поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності, висвітлення питань психолого-правових норм їх професійної діяльності не зазнали достатнього дослідження. Це зумовлює необхідність поглиблення знань про специфіку психічних станів правоохоронців, їх динамічні особливості та взаємозв'язки з процесами та властивостями, чинники виникнення та погіршення психологічних станів у типових ситуаціях службової діяльності.

Недостатній рівень розробки проблеми психологічного забезпечення діяльності працівників поліції, її актуальність, наукова і практична значущість й обумовили вибір теми даного дослідження та завдання її розробки.

Недостатніми є можливості сучасної діагностики та корекції психічних станів, прогнозування їх впливів на діяльність і міжособистісні відносини, звідси – психологічної профілактики виникнення і розвитку негативних станів у працівників Національної поліції України.

Нагальною є потреба практики у вдосконаленні методів психологічної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, удосконалення професійного психологічного відбору для практичних підрозділів поліції.

Сьогодні спостерігається певний розрив між теоретичними розробками та практичними рекомендаціями психологів у цьому напрямку. Таким чином актуальність даного дослідження обумовлюється також і тим, що з одного боку є потреба практики у вдосконаленні методів підготовки та перепідготовки кадрів для Національної поліції України, а з іншого – необхідністю визначення теоретико-методологічних засад активізації процесу вдосконалення такого важливого напрямку роботи, як психологічне забезпечення професійної діяльності працівників поліції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми лабораторії психології навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України: «Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі» (державний реєстраційний номер 0114U000602), «Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми» (державний реєстраційний номер 0118U003098). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 21 від 12.10.2015 р.) і узгоджена з Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології в Україні (протокол № 8 від 15.12.2015 р.).

Об'єкт дослідження – психологічні основи оперативно-розшукової діяльності працівників Національної поліції України.

Предмет дослідження – зміст, сутність, аспекти, структура, принципи психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності працівників поліції.

Мета дослідження полягає в розробці теоретичних, методологічних та практичних основ концепції психологічного забезпечення працівників підрозділів Національної поліції України.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз парадигми основ психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності працівників поліції.
2. Визначити принципи, зміст, структуру організації професійної діяльності основних підрозділів Національної поліції з позиції психології; і в зв'язку зі змінами в суспільстві обґрунтувати необхідність вдосконалення

теоретико-методологічних і практичних засад активізації процесу психологічного забезпечення професійної діяльності поліції з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

3. Провести теоретичне і практичне визначення основних психологічних якостей працівників кримінальних підрозділів, підрозділів особливого призначення, слідчих, необхідних в процесі професійної діяльності та вдосконалити на основі існуючих професійно важливих психологічних особливостей особистості працівників поліції їх принципи і структурнофункціональні моделі.

4. Проаналізувати існуючу на сьогодні практичну систему психологічного забезпечення поліції як основну складову психології оперативно-розшукової діяльності поліції.

5. Розробити концепцію психологічного забезпечення працівників поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності, її засади, методи, складові, принципи.

6. Розробити комплексно-цільовий план (програму) психологічного забезпечення працівників підрозділів Національної поліції України та представити схематично у вигляді системно-поліархічної моделі; довести його ефективність.

Теоретико-методологічна основа дослідження: психологічна теорія єдності психіки і діяльності, принципи детермінізму, принципи про опосередкування зовнішніх дій внутрішнім умовам розвитку, принцип системного підходу до особистості (К.О. Абульханова-Славська, П.К. Анохін, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.А. Петровський, Т.М. Титаренко, С.П. Бочарова, Є.В. Ільєнков та інші); закономірність системно-структурного підходу (Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, К.К. Платонов та інші); принципи психології суб'єкта як основи розуміння проблем щоденного буття (К.О. Альбуханова-Славська, А.М. Большакова, Є.М. Іванова та інші); теорія ортогональної моделі особистості (Л.М. Собчик); принципи акмеологічного підходу до вивчення професійної діяльності особистості (О.М. Бандурка, А.А. Бодальов, В.А. Бодров, С.П. Бочарова, А.А. Деркач, О.О. Євдокімова, В.Я. Кікоть, В.О. Моляко, О.Л. Музика та інші); питання розвитку психологічного забезпечення (В.І. Барко, В.П. Беспалько, А.Н. Глушко, О.О. Євдокімова, С.П. Іванова, Н.В. Чепелєва та інші).

Гіпотези дослідницької концепції автора. Питання психологічних основ оперативно-розшукової діяльності працівників поліції повинно бути пов'язаним з принципами детерменізма та з діяльнісним підходом в психології, з концепцією розвитку, єдності психіки і діяльності, іншими основними положеннями психології.

Гіпотези дослідження полягають в припущенні:

- на основі визначення теоретичних, методологічних, практичних засад психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності працівників поліції є можливим розробити комплексно-цільову програму даного питання з урахуванням її складових – завдань, етапів, модулів, функцій, цілей, суб'єктів, принципів тощо;

- можливість проаналізувати інтегровану особливість кількісних та якісних характеристик впливу усіх модулів комплексного становлення на розвиток особистісно-професійних особливостей діяльності працівників поліції, як критеріїв і показників ефективності даної програми;

- виходячи із теорії єдності психіки і діяльності, котрі доповнені основами до поняття цілісності особистості, можна проаналізувати актуальні психологічні особливості особистості працівників поліції з оперативнорозшуковою функцією діяльності.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених задач був використаний комплекс методів дослідження.

1. *Загально-наукові методи дослідження:* аналіз наукової методології (принципи системного аналізу, структурний, комплексний метод, уявлення про діяльність як основу психологічного розвитку людини та її діяльності, особистісно та соціально-діяльний підхід до оцінки особистості), системний підхід в психології, суб'єкто-центричний підхід в психології, екзистенційногуманістична психологія.

2. *Аналітичні методи дослідження:* аналіз досвіду розвинених зарубіжних країн у впровадженні психологічного забезпечення поліції, методи експертної оцінки; сучасні вітчизняні підходи до психологічного забезпечення професійної діяльності, нормативні документи України про діяльність Національної поліції України.

3. *Емпіричні методи дослідження:* спостереження, самооцінка, бесіда, моніторинг, анкетування, психодіагностичні методи, психологічні тести.

4. *Математичні методи дослідження:* методи первинної статистики, корелятивний метод К. Пірсона, методи обчислювання стандартного відхилення (незміщена оцінка середньоквадратичного відхилення випадкової величини X відносно її математичного сподівання з поправкою Бесселя), статистична обробка даних за допомогою комп'ютерних програм Word, Windows; програмного забезпечення SPSS Statistics (Statistical Package for the Social Sciences).

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечується чіткою методологічною базою, обґрунтованістю вихідних положень, комплексним використанням у роботі методів, що відповідають меті, об'єкту, предмету й завданням дослідження, широтою вихідної бази.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією із перших в українській психологічній науці спроб з урахуванням

новітніх досягнень представити цілісне монографічне узагальнення комплексних досліджень аспектів психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності працівників поліції. За результатами сформульовано ряд концептуальних наукових положень теорії і практики психологічного забезпечення професійної діяльності працівників поліції з оперативнорозшуковою функцією, спрямованих на удосконалення цього процесу, отримані висновки визначають перспективи наукової протидії виникненню негативних психоемоційних станів в процесі службової діяльності працівників практичних оперативнорозшукових підрозділів.

Уперше:

- розроблено інтегративну концепцію психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності Національної поліції України. Теоретичний і емпіричний аналіз наукової проблеми психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності поліції став тим основним базисом, який надав можливість розробки даного процесу. Теоретико-методологічною основою дослідження стали такі основні принципи психології, як принципи детерментизма, системності, єдності пізнання, загально-методологічні, спеціальні, конкретні методи. Виходячи з позицій системного підходу, методологія якого дає можливість найбільш повного охопту різноманітних наукових закономірностей, нами представлено концепцію психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності поліції як систему, якій притаманні основні її критерії: багаторівневність, поетапність, ієрархічність і яку можна представити як самостійну систему, що складається також з декількох систем і модулів, які є не просто її складовими, котрі взаємодіють між собою, пов'язані взагалі багатьма функціями і між якими існує складна взаємодія. Кожен модуль також представляє собою систему і має науково-обґрунтовану основу, яка формується з різних складових, які також пов'язані між собою різними формами взаємодії;

- комплексно проаналізована існуюча на сьогодні система психологічного забезпечення працівників оперативнорозшукових підрозділів поліції на всіх її етапах (профорієнтація, професійний відбір, професіоналізм, психологічний супровід, результативність), що дозволило обґрунтувати важливість розробки раціональних стратегій розвитку її складових. Аналіз існуючого психологічного забезпечення Національної поліції України дозволив виявити прогалини її організації та запропонувати способи їх усунення у вигляді створення і практичної реалізації нової комплексно-цільової програми становлення психологічного забезпечення працівників поліції запропонованої для використання. Було визначено її зміст, основні етапи, цілі, завдання, суб'єкти, особливості діяльності підрозділу, методи, принципи, структурно-функціональні моделі;

- розроблено і запропоновано системно-поліархічну модель концепції психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції, яка розкриває сутність концептуальних засад розробленої програми;
- визначено на основі науково-теоретичних положень психології, правових, законодавчих актів принципи, зміст, структуру організації психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності з позицій психології. Дістали подальшого розвитку теоретичні положення щодо особливостей трудової діяльності працівників Національної поліції України з позицій психології.

Подальшого розвитку в дослідженні набули:

- науково-теоретичний аналіз етапів, модулів, принципів, напрямів процесу психологічного забезпечення поліції в умовах сьогодення;
- визначення ролі та впливу факторів та особливостей професійної діяльності працівника поліції на формування психологічних особливостей його особистості; на основі теоретичного і емпіричного аналізу стану сучасних психологічних особливостей працівників кримінальних підрозділів, підрозділів спеціальних призначень та слідчих підрозділів в процесі дослідження був визначений перелік професійно важливих психологічних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності працівників поліції, здійснено їх класифікацію;
- окреслення ролі та впливу психологічних особливостей особистості працівника Національної поліції України в реалізації професійної діяльності; докладно висвітлено характеристику основних ознак психологічних особливостей працівника Національної поліції України, серед яких виокремлено особливо важливі для успішної діяльності в залежності від сфер психічної діяльності людини;
- в програмі психологічного забезпечення доведено необхідність проведення професійної психокорекції працівникам оперативно-розшукових підрозділів поліції.

Доповнено:

- основні принципи відбору до вступу в підрозділи поліції з використанням позитивного зарубіжного досвіду розвинених країн, котрий базується на розроблених і випробуваних науково-методологічних засадах, які довели свою ефективність на практиці;
- доведена і підкреслена необхідність проведення психофізіологічного обстеження всім кандидатам до лав поліції на етапі професійного відбору;
- сформульована і запропонована доцільність дослідження мотиваційної сфери особистості, а саме її структури на етапі відбору кандидатів до лав поліції, що на сьогодні відсутня.

Теоретичне значення роботи полягає у:

- подальшій розробці концептуальних засад психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції. Реалізація розробленої концепції повинна сприяти усесторонній розробці детермінант наукових та практичних аспектів в області психології;

- подальшому розвитку теоретично-методологічних положень щодо особливостей психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції з позицій системного підходу, котра розглядається як ціленаправлена динамічна система, якій притаманні багаторівневність та періодичність;

- проведенні теоретико-методологічного аналізу гносеологічних, психологічних, гуманістичних аспектів становлення психологічної професійної діяльності особистості поліцейського;

- розробці психологічної системно-поліархічної моделі процесу психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції.

Практичне значення визначається тим, що його основні результати та висновки використовуються на всіх етапах психологічного забезпечення працівників оперативно-розшукової діяльності поліції. Запропонована концепція психологічного забезпечення працівників підрозділів поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності, становлення професійно важливих психологічних особливостей, удосконалення професіоналізму можуть бути повністю або частково включені до нових дослідницьких або організаційнопсихологічних проєктів.

Окрім того, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані і обґрунтовані в дисертації, можуть бути використані у:

- науково-дослідній роботі – як основа для подальшої розробки теоретичних питань в області психології;

- практичній діяльності – для використання на всіх етапах психологічного забезпечення працівників підрозділів Національної поліції України та інших силових структур;

- навчальному процесі – при викладанні психологічних дисциплін у відомчих закладах.

Практичне значення дисертаційного дослідження підтверджено впровадженням результатів в навчально-виховний процес Харківського Національного університету внутрішніх справ, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, в процес психологічного забезпечення підрозділів поліції в Харківській області.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх фахівців Харківського Національного університету внутрішніх справ (довідка № 3/129 від 25.03.2019), Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (довідка № 3/115 від 19.04.2019), в процес психологічного забезпечення Управління карного розшуку ГУНП в Харківській області (довідка № 2284/119-14/01-2019 від 14.01.2019), Управління патрульної поліції Харківської області Департаменту патрульної поліції (довідка № 3827/41/14 від 15.04.2019), Слідче управління

ГУНП в Харківській області (довідка № 8699 від 16.04.2019), Харківського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України (довідка № 1329/42-20/03-2018 від 19.07.2018), Красноградського ВП ГУНП в Харківській області (довідка № 1165/119/83/01/12-2018 від 15.02.2018).

Особистий внесок здобувача.

Дисертація є самостійною науковою працею, усі сформульовані положення і висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень дисертанта з використанням власного досвіду роботи. в статті «Деякі проєктивні методики» в співавторстві з Раткевич Л.І., доробок здобувача складає 50%. Розробки та ідеї, що належать співавторові, у дисертації не використовуються.

В статті «Внутрішньо особистісні конфлікти у професійному становленні курсантів оперативно-розшукової діяльності навчальних закладів МВС» в співавторстві з Помацалюк А.Р., доробок здобувача складає 50%. Розробки та ідеї, що належать співавторові, у дисертації не використовуються.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Робота представлена і обговорена на міжкафедральному семінарі кафедри криміналістики, судової медицини та психології і кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Результати дослідження пройшли апробацію на конференціях, семінарах і круглих столах, основні положення і результати дисертаційного дослідження доповідалися на: **Міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях:** «Бочаровские чтения» (Харків, 2013); «Проблеми екстремальної та кризової психології» (Харків, 2013); «Когнітивні та емоційноповедінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурноісторичний підхід» (Харків, 2013); «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (Харків, 2013); «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки» (Харків, 2014); «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 2014); «Актуальні проблеми кримінального права і процесу» (Донецьк, 2014); «Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики» (Харків, 2016); «Основи запобігання та лікування ПТСР» (Київ, 2016); «Самоврядування посттравматичним стресовим розладом» (Київ, 2016); «Експертна оцінка суїцидальної активності працівників МВС в залежності від психологічного стану» (Харків, 2016); «Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України» (Харків, 2016); «Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та їх шляхи розв'язання» (Харків, 2017).

Кандидатську дисертацію на тему «Характеристика особистісних та клініко-психопатологічних особливостей при різних формах дезадаптованої поведінки» за спеціальністю 14.01.16 – психіатрія захищено у 2000 році. Матеріали, положення та висновки кандидатської дисертації в докторській дисертації не використовувались.

Публікації. Зміст та результати дослідження відображено у 43 публікаціях автора: 1 монографії; 21 статті у фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України (19 одноосібні), з яких – 8 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних (одноосібні); 2 статтях у міжнародних наукових виданнях (одноосібні); 6 статей в інших виданнях (одноосібні) та у 13 публікаціях у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура і зміст дисертації. Дисертація складається із вступу, 4 розділів, висновків і списку використаних джерел із 363 найменувань (з них – 92 – іноземними мовами). Основний обсяг роботи складає 481 сторінку. Дисертація містить 25 таблиць на 32 сторінках, 43 рисунка на 43 сторінках і 13 додатків на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його предмет, об'єкт та методологічні засади, сформульовано мету й основні завдання роботи, показано наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дослідження, вказано форми апробації його результатів, а також описано структуру дисертаційної роботи.

Перший розділ містить концепції і погляди на сутність категорії суб'єкта з позиції психології.

У **першому розділі** роботи *«Теоретичні та методологічні основи психологічного забезпечення професійної діяльності працівників поліції оперативно-розшукових підрозділів»* визначені філософські аспекти становлення особистості як одиниці в системі реальних відносин та в системі професійної діяльності поліції України; розглянуті гносеологічні коріння психології у становленні особистості працівника поліції; проаналізовані принципи системного підходу як теоретична та методологічна основа психологічного забезпечення та професійної діяльності Національної поліції України.

Розкриті гносеологічні, психологічні, гуманістичні аспекти становлення професійної діяльності працівників поліції, охарактеризована складна соціально-економічна ситуація в країні, що вимагає принципово нових підходів вирішення проблем діяльності працівників поліції для захисту інтересів громадян та суспільства в цілому.

Вихідними стали основні принципи загальної психології: детермінізму, об'єктивності, єдності психіки і діяльності, принципи самоактивності, розвитку, принципи системного підходу до розуміння особистості (П.К. Анохін, Б.Ф. Ломов, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.О. Татенко, В.О. Моляко, В.А. Роменець та інші).

Погоджуючись із О.М. Леонтьєвим необхідно підкреслити, що реальним базисом особистості людини є сукупність його, суспільних по своїй природі, відносин до світу, але відносин, які реалізуються, а вони реалізуються його діяльністю, а саме сукупністю його різноманітних діяльностей.

Маються на увазі аспекти діяльності суб'єкта, які і є вихідними «одиницями» психологічного аналізу особистості, а не дії, не операції, не психофізіологічні функції або блоки цих функцій, які характеризують діяльність, а не безпосередньо особистість. Це положення видається суперечливим емпіричним уявленням про особистість і, більше того, що збіднює їх, проте воно єдине відкриває шлях до розуміння особистості в її дійсній психологічній конкретності.

«Особистість вибирає не відокремлено від навколишнього світу, а будучи включеною у свій життєвий світ з його складними взаємопроекціями внутрішнього і зовнішнього одне на одне. Вибір завжди є стрибком з однієї сфери життєдіяльності до іншої, «вибухом» повсякденності, перетворенням і себе, і свого світу» (Титаренко Т.М.).

Як указує О.М. Леонтьєв, при дослідженні особистості не можна обмежуватися лише з'ясуванням передумов, а необхідно виходити з розвитку діяльності, її конкретних видів і форм і тих зв'язків, у які вони вступають, тому що їхній розвиток радикально міняє значення цих передумов. Тому напрямок дослідження залежить не від набутих навичок, умінь і знань, притаманних видам діяльності, а від змісту й зв'язків діяльностей до того, як і які процеси їх реалізують, роблять можливими.

Виходячи із цього, згідно з методологією системного підходу були визначені загальні правила набудови системного вивчення їх професійної діяльності, тобто програм вивчення конкретних суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків, які зумовлені взаємовідповідністю особистості в професії: багаторівневність, цілеспрямованість, поетапність, ієрархічність. Методологія системного підходу дає можливість найбільш повного охоплення різноманітних наукових закономірностей та чинників, які відносяться до проблеми професійної діяльності. Необхідність впровадження системного підходу в психології обумовлена зростанням все більш ускладнених систем, їх збільшенням, особливо в сучасних умовах (С.П. Іванова).

Трудова діяльність людини являє собою полімодальну систему, якій притаманні багатогранність та періодичність, та є складною за своєю організацією, і її вивчення має багатоаспектну спрямованість.

Сучасні психологічні підходи до процесу професійної діяльності поліції потребували проведення аналізу психологічного забезпечення професійної діяльності поліції не тільки в нашій країні, а також в розвинених демократичних країнах, де психологічне забезпечення професійної діяльності поліції проводиться відповідно до принципів компетентного підходу, які є основним інструментом даного процесу. Це комплекс основних вимог, яким повинен

відповідати працівник поліції, а саме: професійні знання, самосвідомість, моральні якості, уміння, досвід, а також психологічні якості, в тому числі і вродженні.

У більшості країн Західної Європи проведення професійного відбору при прийомі на службу в державні структури або на роботу в приватні фірми є обов'язковим, а в США критерії, процедури, методи професійного психологічного відбору визначені законодавством.

В поліції закордонних країн сформувались різноманітні методологічні і технологічні основи введення в практику кадрового менеджменту компетентного підходу: поведінкові (американська традиція), функціональні (англійська традиція), багатомірний і цілісний (французька і германська)(Мартиросова Н.В.).

Розгляд категорії особистості як філософського поняття є недостатнім для розуміння проблеми особистості працівника поліції в його професійній діяльності. Теоретичною та методологічною основою цього є такі направлення в психології, як системний підхід в психології, суб'єкто-центричний підхід в психології, екзистенційно-гуманістична психологія.

Екзистенційно-гуманістична психологія завжди співвідноситься з буттям, становленням, яке розглядається як фундаментальна структура людського існування. Досягнення важливих життєвих цілей може супроводжуватися виникненням складних екзистенціальних проблем таких як криза сенсовтрати, зупинка в особистісному та професійному зростанні, особистісне вигоряння. Актуалізація фундаментальних переживань, зумовлених феноменологічними утвореннями особистості є об'єктом вивчення в екзистенціальній психології, що має значення для організації психологічного забезпечення працівника поліції, тому що спершу необхідно зрозуміти саму людину до кінця (Гальперін П.Я.).

Принципами суб'єкто-центричного підходу пояснюється формування та динаміка чинників самореалізації та саморозвитку працівника поліції. Суб'єктоцентричний підхід заснований на положеннях про суб'єкт як центра організації буття, який проявляється через потребу й здобуття суб'єктом самовдосконалення. Як правило, самореалізація розглядається як цілком позитивне явище, а саме процес найповнішого використання закладеного в особистості потенціалу, що так необхідний у професійній діяльності працівників поліції України (С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, А.М. Большакова).

У другому розділі *«Теоретико-психологічні засади службової діяльності працівників оперативно-розшукових підрозділів поліції»* сформульовано визначення принципів, змісту, структури організації діяльності основних підрозділів поліції з позицій психології на основі правових, законодавчих актів. Нами акцентовано увагу на характеристиці такої ознаки, як її жорстка регламентованість, у зв'язку з чим наголошено на тому, що діяльність працівників поліції є особливою та доволі специфічною крім її екстремальності.

Підкреслена значущість діяльності працівників Національної поліції України – це діяльність в інтересах суспільства та народу.

Процеси демократизації в Україні вимагали реформування в першу чергу поліції. Тому 07.03.15р. був затверджений Закон України «Про національну поліцію України». Цей Закон відповідно до Конституції України та інших законів України визначає поняття, принципи, основні завдання Національної поліції, організацію, повноваження, порядок діяльності, умови проходження служби у Національній поліції та відповідальність її працівників.

Правовою основою діяльності поліції є: Конституція України, міжнародноправові акти, ратифіковані Україною у встановленому порядку, цей Закон, інші закони України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію України» Національна поліція (далі – поліція) в Україні – державний правоохоронний орган, діяльність якого спрямована на реалізацію державної політики у сфері: захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства (надалі – громадян, осіб); захисту об’єктів права власності; протидії злочинності; охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки.

Відзначено відмітні аспекти особливостей професійної діяльності працівників поліції України з позиції психології.

Відмітними психологічними особливостями професійної діяльності працівників поліції України є виняткова соціальна значущість вирішуваних завдань, своєрідність цілей, вплив потужних середовищних чинників – екстремальних і надзвичайних умов, небезпеки, раптовості (несподіваних і різких змін значущої обстановки). Особливістю професійної діяльності силових структур є підвищений ризик для життя як самих працівників, так і в якійсь мірі членів їх сімей. в Україні в умовах соціально-економічної трансформації і напруженості особливо зростають соціально-психологічні, моральні, громадянські, економічні та інші навантаження. Особливо вони помітні в професійному просторі поліції у працівників кримінальних підрозділів. Доведені роль та вплив психологічних особливостей працівника поліції в контексті подальшої успішної оперативно-розшукової діяльності та професійної адаптації особистості, особливо значущим є виділення компонентів психологічного змісту мотиваційних диспозицій.

Встановлено статистичний зв’язок між показниками частоти звільнення працівників поліції за негативними мотивами або особистим бажанням і введенням посиленого психологічного відбору, в тому числі, з використанням методик для виявлення структури мотивації, а саме, зменшення кількості працівників поліції в Харківській області, які звільнилися за цими обставинами. Так звільнення за негативними мотивами склало: 2016 р. – 288 осіб; 2017 р. – 74

особи; 2018 р. – 52 особи; звільнення за особистим бажанням було на рівні: 2016 р. – 507 осіб; 2017 р. – 229 осіб; 2018 р. – 347 осіб.

Удосконалено характеристику основних ознак психологічних особливостей працівника поліції, серед яких виокремлено особливо важливі для успішної діяльності в залежності від сфер психічної діяльності людини.

В процесі емпіричного дослідження і на основі теоретичного аналізу стану сучасних психологічних особливостей працівників кримінальних підрозділів, підрозділів спеціальних призначень та слідчих підрозділів був визначений перелік професійно важливих психологічних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності працівників поліції. Здійснено класифікацію психологічних особливостей особистості, найбільш необхідних для успішної професійної діяльності, вони розподіляються в наступному порядку за їх значимістю:

по-перше, показники когнітивної сфери: інтелектуальні здібності, уміння швидко приймати рішення в умовах обмеженого часу, висока професійна спостережливість, увага, уміння привертати до себе людей, викликати довіру;

по-друге, показники емоційно-вольової сфери: емоційна стійкість;

по-третє, це особистісні якості: комунікативність, емпатія, адекватна самооцінка;

по-четверте: критерії задоволеності своєю діяльністю.

Під час емпіричного дослідження рандомізована вибірка складала 100 працівників з оперативно-розшуковою функцією діяльності і 50 працівників неоперативних підрозділів Головного управління національної поліції в Харківській області.

При проведенні психодіагностичного обстеження працівників поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності за методикою Ліппмана нами були отримані результати, за якими найбільш вираженими серед професійних якостей, виявилися комунікативні якості, моторика, емоції, складні вміння.

Крім того, методами дослідження були: анкета «Вміння і характеристики, які є найбільш професійно важливими для працівників слідчих та кримінальних підрозділів»; анкета «Задоволеність рівнем власної професійної підготовки»; анкета «Утруднення при виконанні професійної діяльності»; анкета «Негативні й позитивні сторони професійної діяльності працівників кримінальних та слідчих підрозділів» (див. табл. 1).

Таблиця 1

Таблиця досліджень когнітивних показників за методикою Ліппмана

N п/п	Вік	Стаж	Уважн	Спостер	Пам'ять	Мотор	Сенсор	Уява	Інтелект	Емоц	Вольов	Мова	Коммун	Складн	
Усереднені дані	28,38	6,84	3,92	3,92	3,89	3,73	3,73	3,88	3,92	3,81	3,93	3,93	4,06	4,13	
Стандартне відхилення	±5,45	±5,19	±0,53	±0,64	±0,52	±0,57	±0,69	±0,72	±0,58	±0,50	±0,51	±0,55	±0,55	±0,62	

Проведене нами емпіричне дослідження дозволяє охарактеризувати середньостатистичні значення психологічних особливостей у працівників поліції, а саме у оперуповноважених та слідчих, які надані з наведеним стандартним відхиленням. Обчислювання проводилося за одним із математичних методів, а саме, стандартне відхилення (незміщена оцінка середньоквадратичного відхилення випадкової величини X відносно її математичного сподівання з поправкою Бесселя) розрахованого по відповідній формулі.

Результати свідчать про те, що у працівників з оперативно-розшуковою функцією діяльності найяскравіше розвинені комунікативні здібності, це і не дивно, адже їх робота передбачає насамперед постійне спілкування з людьми, і комунікативність є головним інструментом їх роботи. Крім того, поліціант є працівником сфери людина-людина, а відповідно, крім професійних навичок, він повинен відповідати загальнолюдським цінностям (див. рис. 1).

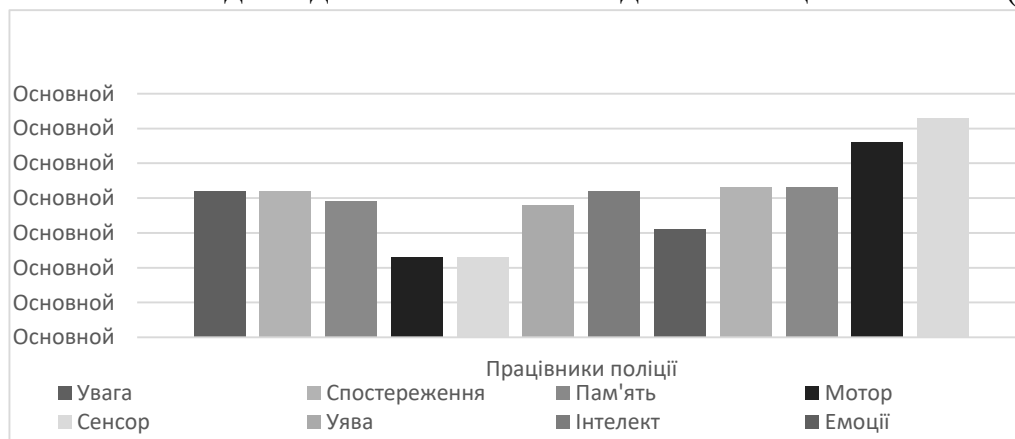

Рис. 1 Результати дослідження когнітивних показників за методикою Ліппмана серед осіб рядового та начальницького складу

Також слідчі та оперуповноважені працівники Національної поліції України відрізняються високим інтелектом і розвинутою увагою. Працівники вказаних професій знаходяться серед людей, що постійно прагнуть розвитку, і це у них виходить спонтанно.

Як оперуповноважені, так і слідчі мають розвинені спеціальні «складні здібності». Спеціальні «складні здібності» властиві вже не тільки у різному ступені, але і взагалі властиві не всім людям. Вони є здібностями до визначених професійних навичок, що виникли у процесі розвитку людської діяльності. Ці здібності зазвичай називають професійними.

На основі даних досліджень когнітивних показників за методикою Ліппмана було проведено кореляційний аналіз з використанням коефіцієнту кореляції Пірсона. Коефіцієнт кореляції Пірсона між двома змінними дорівнює коваріації двох змінних, або сумі добутків відхилень, поділений на добуток їх стандартних відхилень. Коефіцієнт кореляції Пірсона розраховують за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2}} = \frac{cov(x, y)}{\sqrt{s_x^2 s_y^2}},$$

де $\bar{x}, \bar{y}$ – вибіркові середні x^m і y^m ,
 s_x^2, s_y^2 – вибіркові дисперсії, $r_{xy} \in [-1, 1]$.

Розрахунок було проведено за допомогою програмного забезпечення SPSS Statistics (Statistical Package for the Social Sciences).

При проведенні даного емпіричного дослідження працівники поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності вважають, що поліпшити професійні психологічні якості можна за допомогою вираження наступних проблем (див. рис. 2).

Доцільність поглиблення знань з наступних проблем

Рис. 2 Доцільність поглиблення знань з наступних проблем

Серед різноманітних видів соціальної, зовнішньої діяльності особистості професійна діяльність Національної поліції України займає особливе місце. Саме професійна діяльність створює основну форму активності суб'єкта, їй присвячена значна частина життя людини. Багатство особистісної структури людини багато в чому залежить від його діяльності, а професія становить основну, найбільш істотну, цілеспрямовану її частину.

Перебуваючи в центрі соціально-політичних процесів, працівники поліції в силу специфіки свого соціального положення покликані захищати як права і інтереси громадян відповідно до закону, так і інтереси держави, надавати соціальну допомогу різним категоріям населення.

Яскравими прикладами соціономічних професій є професії і спеціальності в Національній поліції України. Вся їхня діяльність являє собою складне переплетіння людських взаємозв'язків і відносин. Працівникові поліції, особливо з оперативно-розшуковими функціями діяльності, доводиться мати справу з найбільш важким у соціальному відношенні контингентом, для якого характерна наявність асоціальних установок.

Оперативно-службові завдання, що стоять перед працівниками кримінальних підрозділів (КП) поліції України і слідчими підрозділами, вимагають прояву специфічних професійних якостей, найважливішим з яких є здатність до адекватної самооцінки. У працівників КП і слідчих – представників двох професійних груп поліції України мають бути сформовані деякі соціальнопрофесійні якості, що дозволяють їм успішно виконувати виробничі завдання, взаємодіяти з іншими людьми. У такому розумінні соціально-професійні групи поліції України – це сукупність фахівців, професійна діяльність яких пов'язана із спілкуванням і взаємодією з людьми.

В роботі доведено, що успішна професійна діяльність працівника поліції залежить не тільки від самої людини, вона насамперед повинна бути захищена.

Професійна захищеність працівника поліції складається з таких елементів: правова захищеність, соціальна захищеність, психологічна захищеність, організаційна захищеність, економічна захищеність, фізична захищеність, технологічна захищеність тощо. Психологічна захищеність – сформований стан психологічної готовності до дій у психологічно складних та екстремальних умовах, здійснення профілактики негативних наслідків психотравмуючих впливів та професійної деформації, наявність відповідних знань і навичок безпечної професійної діяльності, створення позитивного соціальнопсихологічного клімату та керованих службових і особистісних взаємин у колективі.

У третьому розділі *«Комплексно-цільова програма психологічного забезпечення професійної оперативно-розшукової діяльності працівників поліції»* розглянуті концептуальний принцип і підходи організації

психологічного забезпечення професійної діяльності поліції та курсантів вищих навчальних закладів МВС України.

Завдання розробки теоретичного методу та практичних основ концепції психологічного забезпечення працівників поліції України потребували аналізу основних напрямків її діяльності.

Ці завдання потребували вперше комплексно проаналізувати існуючу на сьогодні систему психологічного забезпечення поліції на всіх її етапах (профорієнтація, професійний відбір, професіоналізм, психологічний супровід, результативність), що дозволило обґрунтувати важливість розробки раціональних стратегій розвитку її складових.

Отримала подальшого розвитку і доведена обґрунтована доцільність реалізації щодо використання обов'язкового професійного психофізіологічного відбору до конкретних видів діяльності для всіх кандидатів до Національної поліції України з ціллю виявлення кандидатів, котрі найбільш придатні за своїми генетичними (вродженими) та надбаними психологічними якостями до конкретних видів діяльності для ефективного формування та розвитку важливих професійних психологічних якостей у становленні їх як професіоналів у залежності від виду діяльності. Це підтверджено статистичними даними.

Статистично значущий зв'язок встановлено між показниками психічної захворюваності працівників поліції Головного управління національної поліції в Харківській області і процесом психофізіологічного обстеження:

- загальна психічна захворюваність серед прикріпленого контингенту, яким не проводилися ці обстеження практично не змінилася і склала в 2018 р. – 19,30; (2017 р. – 19,12), серед особового складу, які зазнали психофізіологічний відбір, значно зменшилась: в 2018 р. – 10,62 (2017 р. – 13,56);
- показник первинної психічної захворюваності прикріпленого контингенту і особового складу змінилися аналогічно за даний період часу;
- особливо значущим є статистичний аналіз показника частоти невротичних, пов'язаних зі стресом та соматоформних розладів, котрий практично не змінився серед осіб прикріпленого контингенту, яким не проводився психофізіологічний відбір – в 2018 р. 15,30 (2017 р. – 15,10); серед особового складу, який зазнав психофізіологічний відбір, значно зменшився в 2018 р. – 9,50 (2017 р. – 12,24).

Доведено, що показники всієї психічної захворюваності особового складу зазнали значного зниження після введення психофізіологічного обстеження на етапі відбору для більшості кандидатів.

Проведене ретельне дослідження теоретичних і емпіричних аспектів наукової проблеми психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції надало можливість розуміння науково-обґрунтованої концепції психологічного забезпечення, яка має організаційно-методичні складові, принципи, засади, аспекти, методи, цілі.

Аналіз існуючого психологічного забезпечення Національної поліції України дозволив виявити прогалини у її організації та запропонувати способи їх усунення у вигляді створення і практичної реалізації нової комплексноцільової програми становлення психологічного забезпечення працівників поліції. Ця система являє собою багато-компонентний динамічний процес та системне психологічне явище, яке має концептуальні, процесуальні і організаційнометодичні особливості.

Основні принципи психології, теоретичний і емпіричний аналіз наукової проблеми психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції стали тим основним базисом, який надав можливість розробки нами концепції психологічного забезпечення, запропонованої для використання.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали такі основні принципи психології, як принципи детермінізму, системності, єдності пізнання, загально-методологічні, спеціальні, а також конкретні методи.

Виходячи з позицій системного підходу, методологія якого дає можливість найбільш повного охоплення різноманітних наукових закономірностей, концепцію психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності поліції можна розглядати як систему, якій притаманні основні її критерії: багаторівневність, поетапність, ієрархічність.

Багатьма авторами розглядалася проблема психологічного супроводу або психологічного забезпечення (Барко В.І., Іванова С.П., Шленков А.В. тощо). Але науково-обгрунтована концепція психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності поліції була розроблена не в повному обсязі. Так, Євдокімовою О.О. була запропонована структурно-функціональна модель психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищій технічній школі, але супровід є лише одною із складових психологічного забезпечення.

Нами розроблено і запропоновано концепцію психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції, яку ми представили як самостійну систему, яка складається також з декількох систем і модулів, які є не просто її складовими, а які взаємодіють між собою, пов'язані взагалі багатьма функціями, між якими існує складна взаємодія. Кожен модуль також представляє собою систему і має науково-обгрунтовану основу, яка формується з різних складових, що також пов'язані між собою різною формою взаємодії.

Синтонним сучасному уявленню системи психологічного забезпечення як багаторівневої системи є зміст її концептуальних компонентів.

Нами була розроблена і запропонована системно-поліархічна модель програми (пляну) психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції, складовими якої є модулі, кожен з них являє собою також підсистему, в структуру якої включено безліч елементів, між якими також існують складні взаємозв'язки різних рівнів, які взаємодіють не тільки між собою, а і з іншими системами (модулями).

Схематично можна представити програму (план) психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції наступним чином (рис.3).

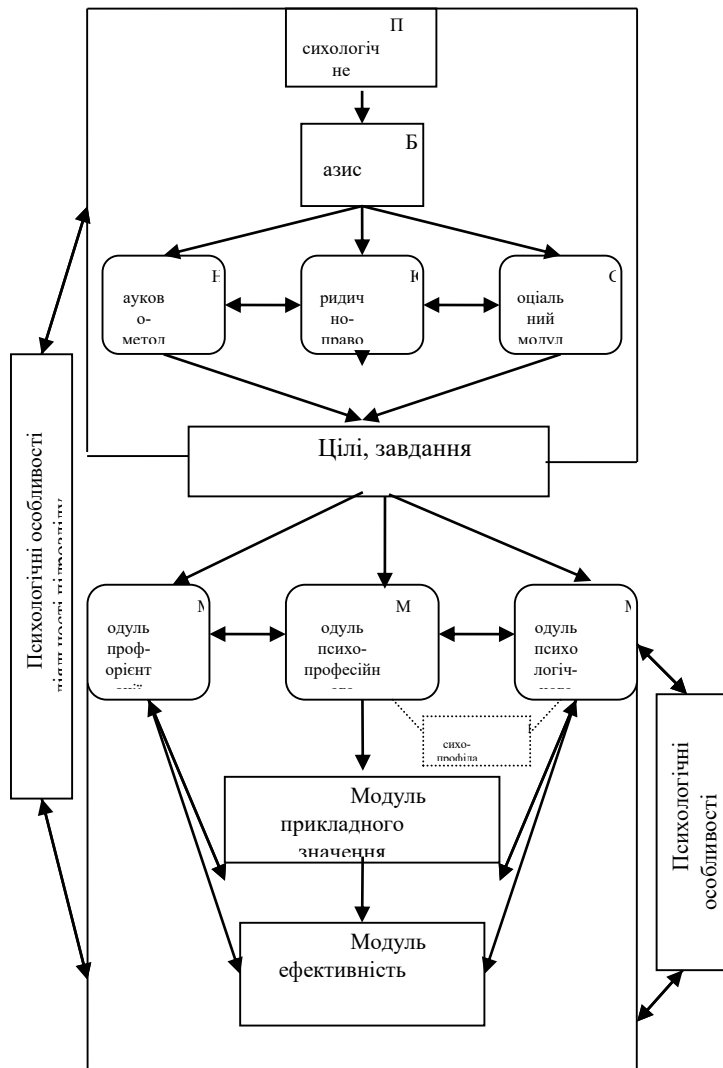

Рис.3 Системно-поліархічна модель психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції

Основою і базисом складової даної моделі є науково-методологічні, юридично-правові, соціальні модулі.

Науково-теоретичне підґрунтя – це наукові процеси в галузі філософії, психології, соціології, юриспруденції.

В розробленій нами концепції правову основу психологічного забезпечення підрозділів поліції протягом професійної діяльності складають: Конституція України, КПК України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші нормативні документи України про діяльність Національної поліції України.

Соціальна основа – це норми і правила, виконання яких соціум вимагає від діяльності поліції, що перебуває в центрі соціально-політичних процесів.

Основною ціллю психологічного забезпечення психологічної підготовки оперативно-розшукової діяльності поліції є підвищення психологічної стійкості працівників поліції і створення оптимальних психологічних умов для виконання ними професійної діяльності. Найважливішими показниками психологічної підготовленості працівників Національної поліції України до виконання професійних завдань особливо в умовах професійного стресу, в екстремальних і надзвичайних умовах є: емоційна стійкість; адаптивні здібності до стресу; професійна психологічна надійність.

Було проведено узагальнення сутності та запропонована доцільність професійної орієнтації і професійного психологічного відбору кандидатів на службу (навчання) як первинного модуля і складової концепції психологічного забезпечення працівників поліції.

Головною метою єдиної системи професійної орієнтації є поліпшення якості кадрового забезпечення і, як наслідок, підвищення ефективності і результативності професійної діяльності структурних підрозділів і вищих навчальних закладів МВС України.

Професійний відбір – це науково обґрунтований допуск людей до якогонебудь певного виду професійного навчання й діяльності, як указує автор Собчик Л.М. Метою професійного відбору є визначення здатності індивіда до навчання й, прогнозування ефективності його дій у реальній робочій обстановці, а також в умовах екстремальної діяльності.

У цей час у більшості країн світу існує розвинена система професійного відбору фахівців силових структур. Діяльність підрозділів, що входять у цю систему, розглядається в якості однієї з важливих ланок державної політики, спрямованої на облік, вивчення, раціональний розподіл і економічно доцільне використання людського ресурсу суспільства. Система професійного відбору працівників силових структур розвинених зарубіжних країн має науковометодичне забезпечення, критерії оцінки професійної придатності з урахуванням специфіки конкретних спеціальностей.

В Україні психологічний відбір також є обов'язковим і одержав велике поширення, особливо в силових структурах, у тому числі в Національній поліції України, де він є обов'язковим, однак сьогодні недостатньо враховується принцип положення про нерозривний зв'язок загальних і спеціальних здібностей людини, що є найбільш загальним теоретичним підходом в психології до розгляду питання професійної придатності. Тому активний висновок повинен містити не тільки психологічні, а виховні та режимні рекомендації, спрямовані на створення умов для індивідуальної професійної адаптації.

Модуль психологічного супроводу оперативно-розшукової діяльності поліції є одним із провідних у системі психологічного забезпечення.

Психологічний супровід оперативно-розшукової діяльності поліції визначається як система організаційних і практичних заходів. Психологічний

супровід діяльності професійних контингентів поліції включає в себе комплекс заходів по психологічній і психофізіологічній діагностиці, психологічній підготовці і профілактиці, психологічній корекції, психологічній реабілітації, спрямованих на оптимізацію фізичного і психологічного стану, забезпечення професійної надійності особового складу. Професійна надійність спеціаліста визначається як комплексна властивість, яка свідчить про готовність спеціаліста, його професійну успішність і професійне відродження.

На етапі психологічного супроводу основні завдання та функції практичних психологів наступні:

- проведення психологічного вивчення кандидатів на керівні посади, професійна орієнтація та професійно-психологічний відбір кандидатів на службу, кандидатів на навчання до навчальних закладів МВС України та кандидатів до участі в миротворчих місіях ООН;
- впровадження тренінгових технологій формування у працівників відповідних професійно-важливих психологічних якостей, психологічної стійкості, навичок безпечної поведінки, уміння розв'язувати свої психологічні проблеми та управляти конфліктними ситуаціями з урахуванням особливостей несення служби;
- вивчення соціально-психологічного клімату в колективах;
- виявлення за допомогою психологічних та соціологічних методів чинників, що сприяють виникненню соціально-психологічних проблем в оперативно-службовій діяльності;
- психологічне забезпечення процесу адаптації працівників Національної поліції України до нових умов службової діяльності, у тому числі заходів з метою з'ясування психологічної сумісності наставника і підшефного;
- навчання працівників кримінальних підрозділів психологічно-обґрунтованій тактиці забезпечення особистої безпеки та формування в них психологічної готовності до успішного виконання службових завдань;
- надання психологічної допомоги працівникам поліції після їх перебування в екстремальних ситуаціях тощо.

За даними Євдокімової О.О., змістовні характеристики концептуальних компонентів психологічного супроводу відображають сучасні уявлення про психологічне забезпечення професійного становлення особистості та його механізми (алгоритм, технології, цілі, завдання, закономірності, умови, чинники тощо) і відбиті у відповідних блоках структурно-функціональної моделі: цільовому, змістовному, інструментальному, технологічному, критеріально-результативному.

Цільовий блок передбачає формування в особистості переважання цілей особистісно-професійного розвитку; готовності до постійного вдосконалення знань, умінь і навичок; формування в них потреби не тільки у самонавчанні і самовихованні, але й потреби у самоактуалізації і реалізації творчого потенціалу

в професійній сфері; формування позитивного ставлення до нововведень і тенденцій розвитку.

Так, складові цільового блоку обумовлені вимогами суспільства до поліції, що особливо важливо зараз під час процесів демократизації суспільства.

Суб'єктами процесу психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності поліції є практичні психологи, працівники кадрового забезпечення, керівники. Психологічне забезпечення працівників Національної поліції України, в тому числі і з оперативно-розшуковою функцією діяльності, покладено на відділи практичної психології Управління кадрового забезпечення Головних управлінь в областях та місті Києві, та Центри психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору МВС України в областях і м. Києві.

В процесі психологічного забезпечення, а саме, психологічного супроводу, його об'єктами являються працівники поліції з оперативнорозшуковою функцією діяльності та курсанти навчальних закладів МВС.

Особливе місце в процесі психологічного супроводу, як одного з модулів психологічного забезпечення, займають психопрофілактичні заходи, а саме первинні і вторинні. Система психопрофілактики є одним з основних напрямів діяльності практичних психологів.

Модуль прикладного значення включає в себе: суб'єкти процесу психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції, методи і технології даного процесу, матеріально-технічну, економічну бази.

Методи – це способи, які використовуються в процесі психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції шляхом теоретичної або практичної реалізації.

Стосовно психологічного забезпечення методи - це способи і шляхи для наукового пізнання даного процесу для вирішення психологічних завдань, вивчення їх механізмів шляхом теоретичної або практичної реалізації.

Технології, що використовуються в процесі психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції, це науково і практично обґрунтовані способи і методи, які існують в даному процесі для досягнення тієї або іншої мети і цілі і які дають прогнозований найбільш ефективний результат.

Важливим модулем у системі психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності є результат. Це – кінцевий плід послідовності дій.

Ефективність і позитивний плід концепції психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліцейських полягає в можливості впровадження всіх її модулів, що має своїм наслідком, по-перше, забезпечення психологічно сприятливої ситуації в кожному підрозділі поліції і низки інших вимог, які характеризують ефективність даного процесу. Такими критеріями є вимоги до їх професійної діяльності, так, правильно організована робота

профорієнтації не дає можливості вступу до лав поліції «випадкових осіб, а навпаки, сприяє набору молоді, яка має мотивацію і намір захищати суспільство і країну від злочинних елементів.

Спрогнозувати ефективність концепції психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції можна за психологічними критеріями ефективності діяльності поліції і тими вимогами, які до неї висуваються.

Доведена необхідність аналізу питання про набуття фахової компетентності працівниками поліції України у виконанні своїх обов'язків в екстремальних умовах ще за часів навчання у вищому навчальному закладі МВС, й отождітяться про фаховий вплив викладачів у системі відомчої освіти МВС на курсантів, студентів, допомогу практичних соціальних психологів, психологічної служби ВНЗ щодо дії працівника поліції в екстремальних ситуаціях. Має сенс наголосити про необхідність створення особливого навчального психопрофілактичного компоненту в системі відомчої освіти МВС у вигляді інформаційно-просвітницької діяльності навчального закладу МВС, кваліфікаційної діагностики, і обов'язково тренінгового супроводу, що мусить стати продовженням, різновидом тієї ж екстремальної служби в системі МВС.

В четвертому розділі «Психопрофілактика як одне з основних концептуальних питань психологічного забезпечення оперативно-розшукових підрозділів» проаналізовані та ретельно розглянуті основні види психопрофілактики такі, як первинна, вторинна та третинна, кожна з котрих представляє собою низку заходів. Існує комплекс заходів, спрямованих на збереження здоров'я й попередження захворюваності, а саме, профілактика захворюваності. Профілактика захворюваності населення виходить за межі медицини.

Всі вище зазначенні вимоги та заходи проводяться, в першу чергу, працівникам з оперативно-розшуковою функцією діяльності, тому що ця категорія особового складу Національної поліції України зазнає найзначніших психологічних та фізичних навантажень.

Розроблені цілі комплекси засобів для виявлення професійної придатності за станом здоров'я, однак для збереження професійної придатності поки немає комплексу необхідних засобів. Це питання є дуже важливим і потребує подальшої розробки.

Концепцією психопрофілактичної роботи з персоналом Національної поліції України чітко визначаються суб'єкти і об'єкти профілактичної роботи.

Суб'єктами профілактичної роботи є: керівники усіх рівнів системи МВС України, фахівці підрозділів психологічного забезпечення й Центрів психіатричної допомоги.

Об'єктами профілактичної роботи є: працівники поліції та військовослужбовці НГУ, кандидати на службу до поліції, Національної гвардії

України та навчання у вищих навчальних закладах МВС України, члени їх сімей, ветерани і пенсіонери системи МВС України.

Первинна психопрофілактика в Національній поліції України – система заходів, спрямованих на: психологічне супроводження службової діяльності; психодіагностику та психокорекцію, що забезпечують найбільш раннє виявлення та ефективну корекцію чи нейтралізацію негативних психоемоційних станів і відновлення працездатності працівників; освіти персоналу щодо причин соціально-психологічного неблагополуччя, відхилень у психоемоційних станах та адаптації; допомогу в організації здорового способу життя та психогігієни; навчання формам та методам саморегуляції, своєчасного звернення до фахівців за консультацією в ситуаціях, що створюють підвищений ризик для життя і здоров'я, а також розвитку психогенних розладів.

Визначено практичні заходи вторинної психопрофілактичної роботи, яка є одним з концептуальних модулів комплексно-цільової програми психологічного забезпечення підрозділів поліції України та деякі існуючі критерії її ефективності на сьогодні, якими є показники психічного стану працівників, а саме поширеності захворюваності і психічної патології, аналіз суїцидальної активності, наркотизму.

При її організації враховується, що психосоматична патологія – це захворювання людини, які пов'язані з патофизиологічними змінами особистості через перевантаження і через соматичні хвороби, у багатьох випадках загострення соматичних захворювань настає після чергової емоційно-стресової ситуації. в своїй роботі практичні психологи використовують різноманітні методи і технології для психодіагностики, психокорекції і психотерапії, які також входять до модуля практичного значення.

В нашому дослідженні було використано декілька психокорекційних програм для працівників поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності, а саме для слідчих та оперуповноважених:

1) Тренінг з молодими фахівцями «Формування у молодих фахівців професійних якостей, необхідних для успішної адаптації до умов службової діяльності та підвищення рівня їх психологічної готовності до застосування вогнепальної зброї у складних оперативно-службових ситуаціях».

2) Навчально-методичний тренінг «Допомога поліцейським, які проходили службу в зоні АТО, щодо подолання посттравматичного стресового розладу».

3) Інструктивно-методичне заняття «Форми і методи здійснення психопрофілактичної роботи з підлеглими та підвищення морально-ділових якостей працівників, які вперше були призначені на керівні посади».

Основні принципи покладено в засади тренінгової програми, спрямованої на розвиток у особистості якостей, необхідних в процесі життєдіяльності. Використання її запропоновано для всіх працівників поліції, які є

професіоналами з досвідом роботи, отриманим в результаті професійної діяльності та з навичками, які набуті в результаті виконання практичних завдань.

Експериментальне дослідження показало, що після психологічної корекції підвищилися показники за наступними характеристиками: інтелектуальні особливості, емоційні і комунікативні характеристики професіонала. Це свідчить про те, що були переглянуті особливості власної трудової діяльності та зроблено висновок, що вищевказані характеристики є більш важливими для працівника поліції, ніж це вважалося раніше до етапу психокорекції. Порівняння професійних властивостей професіонала до і після психокорекції представлені на рисунку 4.

Рис. 4 Порівняння професійних властивостей професіонала до і після психокорекції

Третинна профілактика виходить за межі психопрофілактики.

Провідною є первинна профілактика, тому що вона охоплює всі об'єкти та здійснюється всіма суб'єктами психопрофілактичної роботи.

Удосконалено розуміння сутності диспансерного нагляду працівників поліції, що є вкрай важливим, особливо при проведенні обов'язкових щорічних періодичних психіатричних та наркологічних оглядів (з попереднім психологічним обстеженням та скринінг-діагностикою) для з'ясування їх подальшої придатності до служби, тому що стан здоров'я людини не є величиною стабільною і може різко змінитися у бік погіршення.

Вплив негативних чинників в сукупності на працівників з оперативнорозшуковою функцією діяльності призводить до руйнування соціальнопсихологічного благополуччя працівників, виснаження захисних сил (функцій) організму й психіки та виникнення психологічної дезадаптації або до розладів психогенного характеру, до розвитку невротичних, психосоматичних та психічних захворювань. Тим паче, що в Україні спостерігається невпинне скорочення середньої тривалості життя населення – відповідно, 63 і 74 років для

чоловіків та жінок, Середня очікувана тривалість життя при народженні – 67,9 років.

Така стійка тенденція свідчить, що психопрофілактичні заходи є недостатніми. А коли враховувати той факт, що більшу частину психічної захворюваності складають невротичні, пов'язані зі стресом та соматоформні розлади, то факт недостатньої ефективності психопрофілактичної роботи, як первинний, так і вторинний, а також загальної профілактичної роботи, підтверджується ще яскравіше.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретико-методологічне обґрунтування і емпіричне дослідження наукової проблеми – психології оперативно-розшукової діяльності поліції в сучасних умовах змін в суспільстві; наведено нове вирішення даної наукової проблеми.

1. Дістали розвитку та були розкриті гносеологічні, гуманістичні аспекти становлення професійної діяльності особистості працівника Національної поліції України з позиції психології.

Дістали подальшого розвитку теоретичні положення щодо особливостей трудової діяльності працівників Національної поліції України з позицій системного підходу.

Виокремлено та охарактеризовано такі ознаки особистості, як одиниці в системі реальних відносин та в системі професійної діяльності, де основою формування особистості являється досвід як сукупність взаємозв'язку між людиною та навколишнім середовищем, в тому числі і в професійній діяльності поліції. Підкреслено, що в психології поняття «особистість» розглянуте як носій пізнання і як суб'єкт ціленаправленої діяльності, здатний до свідомої організації своєї діяльності та саморегуляції.

Актуалізація фундаментальних переживань, зумовлених феноменологічними утвореннями особистості, є об'єктом вивчення в екзистенціальній психології, що має значення для організації психологічного забезпечення працівника Національної поліції України, тому що спершу необхідно зрозуміти саму людину.

Визначені принципи суб'єкто-центричного підходу, якими можна тлумачити формування та динамічний розвиток предикторів самореалізації та саморозвитку особистості, також і працівника поліції, і які обумовлюють через потребу й здобуття самовдосконалення суб'єкта. Підкреслено, що самореалізація, як правило, розглядається як цілком позитивне явище, а саме, процес найповнішого використання закладеного в особистості потенціалу, який є ключовим двигуном в процесі її діяльності що є необхідним у професійній діяльності працівників Національної поліції України.

2. Охарактеризована складна соціально-економічна ситуація в країні, що вимагає принципово нових підходів вирішення проблем діяльності працівників Національної поліції України з позиції психології для захисту інтересів громадян та суспільства в цілому. Реформування в нашій державі торкається не в останню чергу і реформування правоохоронних органів.

Сформульовано апроксимації принципів, змісту, структури організації діяльності основних підрозділів Національної поліції України з позиції психології на основі правових, законодавчих актів тощо, нами акцентовано увагу на характеристиці таких ознак, як її жорстка регламентованість, наявність владних повноважень, дефіцит часу, наявність психологічних і фізичних перевантажень, у зв'язку з чим наголошено на тому, що діяльність працівників Національної поліції України є особливою та доволі специфічною крім її екстремальності, особливо в оперативно-розшукових підрозділах. Підкреслена значущість діяльності працівників Національної поліції України – це діяльність в інтересі суспільства та народу.

Проведено теоретичний психологічний аналіз професійної оперативнорозшукової діяльності поліції та психологічних складових особливостей їх особистості.

Дістали подальшого розвитку визначення основних принципів психологічного забезпечення діяльності поліції розвинених зарубіжних країн в процесі відбору кандидатів до служби, навчання, де система професійного відбору працівників силових структур має науково-методичне забезпечення, критерії оцінки професійної придатності і стандартизовані психодіагностичні обстеження з урахуванням специфіки конкретних спеціальностей, а саме – компетентного підходу, які є основним інструментом даного підходу. Проаналізовано основи зарубіжного кадрового менеджменту компетентного підходу, які є неоднозначні: в США – це поведінкові, функціональні – в Англії, багатомірні – у Франції та Німеччині.

3. Доведено роль та вплив психологічних особливостей особистості працівника Національної поліції України в реалізації професійної діяльності. На основі теоретичного аналізу і емпіричних даних стану сучасних психологічних особливостей працівників кримінальних підрозділів, підрозділів спеціальних призначень та слідчих проведено узагальнення сутності і складових за матеріалами ретельного психодіагностичного дослідження психологічних особливостей, які є основними в професійній діяльності. Доведено роль і вплив факторів та особливостей професійної діяльності працівника поліції на формування психологічних особливостей його особистості в залежності від сфер психічної діяльності людини.

Проведене емпіричне дослідження за методикою вивчення когнітивних показників Ліппмана дозволило охарактеризувати їх середні значення з наведеним стандартним відхиленням Бесселя у працівників практичних підрозділів поліції МВС України, а саме, у працівників оперативних підрозділів

та слідчих, щодо яких проводилась психокорекційна програма. Під час емпіричного дослідження рандомізована вибірка склала 100 працівників з оперативно-розшуковою функцією діяльності і 50 працівників неоперативних підрозділів поліції в Харківській області. При проведенні психодіагностичного обстеження працівників поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності за методикою Ліппмана нами були отримані результати, за якими найбільш вираженими серед професійних якостей виявилися комунікативні якості, моторика, емоції, складні уміння.

Крім того, методами дослідження були: анкета «Вміння і характеристики, які є найбільш професійно важливими для працівників слідчих та кримінальних підрозділів»; анкета «Задоволеність рівнем власної професійної підготовки»; анкета «Утруднення при виконанні професійної діяльності»; анкета «Негативні й позитивні сторони професійної діяльності працівників кримінальних та слідчих підрозділів».

Визначено, що у працівників з оперативно-розшуковою функцією діяльності найяскравіше розвинені комунікативні здібності, які і є важливими інструментами їх роботи. Слідчі та оперуповноважені відрізняються достатньо високим інтелектом та розвинутою увагою, так як знаходяться серед людей, постійно прагнуть розвитку і це у них виходить спонтанно. Як оперуповноважені так і слідчі мають розвинені спеціальні «складні здібності». Спеціальні складні здібності властиві вже не тільки у різному ступені, але і взагалі властиві не всім людям. Вони є здібностями до визначених професійних навичок, що виникли у процесі розвитку людської діяльності, називають професійними.

На основі даних досліджень когнітивних показників за методикою Ліппмана проведено кореляційний аналіз з використанням коефіцієнту кореляції Пірсона:

- кореляція між віком та стажем респондентів з когнітивними показниками не спостерігається, це пов'язано з тим, що вибірка опитуваних відносно рівномірна, стаж роботи ($6,84 \pm 5,19$) років;

- наявність кореляції, виходячи з розміру коефіцієнтів Пірсона між когнітивними показниками, наприклад пам'ять – уважність, або пам'ять – спостережливість є досить закономірною, бо розвиток спостережливості та уважності тісно пов'язаний з розвитком пам'яті.

Отримані результати вказують на одночасну комбінацію у особистості обстежених працівників поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності професійно-важливих компонентів, а саме: оптимістичність, здатність до мобілізації, орієнтованість на поставлене завдання, потребу у лідируванні тощо, які підвищилися після проведення методів психологічної корекції.

4. Визначена і комплексно проаналізована існуюча на сьогодні система психологічного забезпечення працівників оперативно-розшукових підрозділів поліції на всіх її етапах (профорієнтація, професійний відбір, професіоналізм,

психологічний супровід, результативність), що дозволило обґрунтувати важливість розробки раціональних стратегій розвитку її складових.

Доведено і підкреслено, що на етапі відбору до лав поліції на сьогодні недостатньо враховується принцип положення про нерозривний зв'язок загальних і спеціальних здібностей людини, що є найбільш загальним теоретичним підходом у психології до розгляду питання професійної придатності.

Отримала подальшого розвитку і доведена обґрунтована доцільність реалізації щодо використання до конкретних видів діяльності обов'язкового професійного психофізіологічного відбору для всіх кандидатів до Національної поліції України з метою виявлення кандидатів, котрі найбільш придатні за своїми генетичними (вродженими) та надбаними психологічними якостями до конкретних видів діяльності для ефективного формування та розвитку необхідних професійних психологічних якостей у становленні їх як професіоналів у залежності від виду діяльності.

Встановлено статистично значущий зв'язок між рівнем показників психічної захворюваності працівників поліції в Харківській області і процесом психофізіологічного обстеження; визначено, що показники всієї захворюваності, особливо невротичної, пов'язаної зі стресом зазнали значного зниження після введення психофізіологічного обстеження на етапі відбору.

Визначено роль та вплив психологічних особливостей працівника поліції в контексті подальшої успішної оперативно-розшукової діяльності та професійної адаптації особистості, де значимим є виділення компонентів психологічного змісту мотиваційних диспозицій. Відзначена доцільність дослідження мотиваційної сфери особистості, а саме, її структури ще на етапі відбору, що на сьогодні відсутня. Так наявне переважання мотивації життєпідтримання над розвиваючою мотивацією говорить про несприятливий прогноз. Встановлено статистичний зв'язок між показниками частоти звільнення працівників поліції за негативними мотивами або особистим бажанням і введенням посиленого психологічного відбору серед кандидатів до лав поліції з використанням методик для виявлення структури мотивації, а саме, зменшення кількості працівників поліції в Харківській області, які звільнилися за цими обставинами, за останні 3 роки відповідно на 89% і на 31,6%.

5. Розроблено концепцію психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності Національної поліції України і визначено її концептуальні складові: зміст, етапи, закономірність, цілі, завдання, суб'єкти, аспекти, методи, принципи.

Синтонним сучасному уявленню системи психологічного забезпечення як багаторівневої системи є зміст її концептуальних компонентів.

Розроблено і запропоновано системно-поліархічну модель системи психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліцейських,

яка розкриває сутність концепції психологічного забезпечення і надає її загальне уявлення.

Відзначено, що, виходячи з позицій системного підходу, психологічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції можна уявити як самостійну систему, яка складається також з декількох систем і модулів, які є не просто її складовими, а які взаємодіють між собою, пов'язані взагалі багатьма функціями, між якими існує складна взаємодія.

Кожен модуль також представляє собою систему і має науковообґрунтовану основу, яка формується з різних складових, які також пов'язані між собою різною формою взаємодії, що відображено в системнополіархічній моделі.

Основні модулі (складові системи психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності) представлені наступним чином:

- базис: науково-методологічний модуль, юридично-правовий модуль, соціальний модуль;
- модуль – цілі, завдання;
- модуль – етап профорієнтація;
- модуль – професійний відбір;
- модуль – психологічний супровід;
- модуль прикладного значення: (аспекти, суб'єкти процесу, матеріально-технічна база, економічна база);
- модуль ефективності та результативності.

Визначено таку складову концепції психологічного забезпечення працівників поліції, а саме психопрофілактичну роботу з персоналом Національної поліції України, виокремлені її види та основні складові (первинна, вторинна, третинна).

Розроблено комплексно-цільовий план психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України, що надає можливість для інтегрування і систематизації його складових, що дозволяє покращити функціонування.

6. Теоретично і емпірично визначено, що головними умовами ефективного функціонування процесу психологічного забезпечення оперативнорозшукової діяльності являються наступні: функціональність всіх концептуальних складових процесу, високий рівень професійності суб'єктів (психологів, працівників кадрового апарату, керівників підрозділів, фахівців відомчих вищих навчальних закладів), наявність відомчих нормативноправових документів і програм з питань психології, також особистісних особливостей особистості працівників поліції.

Шляхом експериментального дослідження було доведено позитивний вплив засад психологічного забезпечення, а саме, використання психокорекційних програм в роботі з працівниками поліції з оперативнорозшуковою діяльністю на прикладі слідчих на їх психологічний стан в порівнянні з контрольною групою обстежених працівників поліції, у яких

відсутня оперативно-розшукова функція діяльності, а саме, у працівників неоперативних підрозділів.

Під час емпіричного дослідження рандомізована вибірка складала 100 працівників з оперативно-розшуковою функцією діяльності і 50 працівників неоперативних підрозділів Головного управління національної поліції в Харківській області.

Визначено, що в експериментальній групі у 74 % вибірки відзначена позитивна динаміка: значне покращення когнітивних показників, комунікативних здібностей, емоційної стійкості в порівнянні з контрольною групою осіб; переглянуті особливості власної трудової діяльності та зроблено висновок, що вищевказані характеристики є більш важливими, ніж це вважалося раніше до етапу психокорекції; професія працівника оперативно-розшукової діяльності стала сприйматися як така, що вимагає великих розумових і емоційних навантажень у сенсі більшої самовіддачі.

Визначено, що у 65% вибірки після використання психокорекційних програм при проведенні анкетування за напрямом «Задоволеність рівнем власної професійної підготовки» пріоритети працівників оперативно-розшукової діяльності підвищились. в цілому працівники сприятливо оцінюють свою професію, досить лояльно до неї ставляться і хотіли б продовжувати розвиватися професійно.

Доведено необхідність використання програми психологічного забезпечення, а саме, тренінгової програми, яка створена на цій основі, в процесі тренінгових занять з працівниками поліції, яка спрямована на формування психологічних явищ, що формуються в процесі придбання людиною життєвого і професійного досвіду.

Умовою психологічної стійкості, а саме, можливістю протистояти негативному впливу екстремальних або надзвичайних обставин зі збереженням свого життя, здоров'я та працездатності, є формування цих навичок ще у процесі навчання курсантів відомчих установ.

Визначені причини виникнення розвитку негативних станів у працівників поліції в процесі їх службової діяльності. Визначено, що суїциди завершені і суїцидальні спроби найчастіше виникали у працівників з оперативно-розшуковою діяльністю в стані алкогольного сп'яніння, кожен третій суїцид - при виникненні сімейних конфліктів. Доведено, що при скоєнні суїциду індивідуально-психологічні чинники займають основне місце. Профілактика цих негативних явищ повинна бути більш активною, що потребує посилення роботи практичних психологів. З'ясовано, що рівень самогубств серед особового складу поліції в Харківській області за 3 останні роки був на низькому рівні (1 суїцидальний випадок).

Обґрунтовано доцільність проведення посилених заходів психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України, в тому числі введення додаткових посад практичних психологів у ці підрозділи.

7. Доведено, що активізація процесу психологічного забезпечення на всіх її етапах, починаючи з профорієнтації та професійного психофізіологічного і психологічного відбору, є необхідною умовою успішної професійної оперативно-розшукової діяльності працівників поліції.

Проведене нами теоретичне і емпіричне дослідження концепції психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності дає підстави визначити, що даний процес є складною системою, яка також має складну структуру, що формується з різних складових, які з позиції системного підходу також є системами і підсистемами, котрі знаходяться в складній взаємодії між собою та з іншими системами.

Проаналізувати всі ці явища практично складно. Наше дисертаційне дослідження було проведено відповідно поставлених завдань, цілі дослідження, має перспективу розвитку і повинно сприяти в подальшому розробці наукових і практичних проблем в області психології.

Перспективи дослідження:

- застосування розроблених концептуальних засад психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції надасть нові можливості підвищення ефективності професійної діяльності поліції;
- реалізація розробленої концепції надає нові можливості подальшої розробки детермінант в області психології поліції;
- на підставі розробленої інтегративної концепції психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції можливим є прогнозування щодо успішності діяльності поліції;
- подальша розробка теоретичних і емпіричних концептуальних засад психології поліції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Монографія:

1. Чухраєва Г.В. Соціально-психологічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності працівників Національної поліції України / Г.В. Чухраєва . – Харків: Панов, 2018. – 378 с.

II. Статті у наукових фахових виданнях з психології, включених до переліку, затвердженого МОН України:

2. Чухраєва Г.В. Вплив негативних чинників службової діяльності в органах внутрішніх справ на психологічний стан працівників / Г.В. Чухраєва // зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред.

Максименка С.Д. - Актуальні проблеми психології: Психологія творчості. – К., 2013. – Т.VII. - Вип. 34. – С. 190-197.

3. Чухраєва Г.В. Психологічне здоров'я та професійна діяльність співробітників органів внутрішніх справ / Г.В. Чухраєва // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С.Д. Актуальні проблеми психології. – К., 2013. – Т. X. - Вип.25. – С. 572-579.

4. Чухраєва Г.В. Вивчення гендерних особливостей стресостійкості працівників ОВС / Г.В. Чухраєва // Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С.Д. Актуальні проблеми психології. – К., 2013. – Т.XII. - Вип.18. – С. 285-291.

5. Чухраєва Г.В. Психологічні особливості особистісного адаптаційного потенціалу та самооцінки професійно-рольової поведінки працівників ОВС / Г.В. Чухраєва // Зб. наук. праць (серія психологія) Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2014. – № 1099 - С. 285-291.

6. Чухраєва Г.В. Мотивація як передумова успішної оперативнопошукової діяльності / Г.В. Чухраєва // Зб. наук. праць Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, серія психологія. – 2015. – № 1150. - С. 95-98.

7. Чухраєва Г.В., Раткевич Л.І. Деякі проєктивні методики в системі МВС / Г.В. Чухраєва // Зб. наук. праць Вісник Національного університету оборони України. Київ – 2014. –№ 3 - С. 353-358.

8. Чухраєва Г.В., Помацалюк А.Р. Внутрішньо особистісні конфлікти у професійному становленні курсантів оперативно-розшукової діяльності навчальних закладів МВС / Г.В. Чухраєва, А.Р. Помацалюк // Зб. наук. праць Вісник Національного університету оборони України. Київ – 2014. –№ 4 - С. 333-337.

9. Чухраєва Г.В. Соціально-психологічні особливості якості життя працівників ОВС / Г.В. Чухраєва // Зб. наук. праць Вісник Національного університету оборони України. Київ. – 2014. –№ 2 - С. 313-318.

10. Чухраєва Г.В. Стреси та дистреси в психологічній діяльності працівників поліції / Г.В. Чухраєва // Зб. наук. праць Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, серія психологія. – 2016. Вип. 59 – С. 94-97.

11. Чухраєва Г.В. Психологічні особливості схильності до розвитку професійної деформації особистості / Г.В. Чухраєва // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки» / за наук. ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. - Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2014. – вип. 2.12 (103). - С. 235-251.

12. Чухраєва Г.В. Роль психологічних якостей працівників поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності в формуванні громадської думки про роботу поліції / Г.В. Чухраєва // Вісник Національного університету оборони України. Зб. наук. праць. – К.: НУОУ, 2016. – Вип. 1(47). – С. 154-160.

13. Чухраєва Г.В. Вплив чинників надзвичайних ситуацій на психологічний стан співробітників міліції / Г.В. Чухраєва // Зб. наук. праць за матеріалами науково-практичної конференції «Бочаровські читання». Харків – 2014. С. 141-143.

14. Чухраєва Г.В. Про деякі зміни психологічних станів працівників спецпідрозділів та слідчих МВС протягом службової діяльності / Г.В. Чухраєва // Науковий вісник ЛьвДУВС (серія психологія). Вип. 2. - 2018. С. 156-165.

*III. Статті у фахових та інших наукових періодичних виданнях,
включених до міжнародних наукометричних баз:*

15. Чухраєва Г.В. Втілення психологічних особливостей працівника оперативно-розшукової діяльності в правову свідомість [Електронний варіант] / Г.В. Чухраєва // National academi of educational scinces of Ukraine H. S. Kostyuk institute of psychology. Psychologikal journal. Volume 5 Issue 8 (28). – К., 2019. С. 208-219. - DOI (Issue): <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.8>.

16. Чухраєва Г.В. Психологічні особливості працівників Міністерства внутрішніх справ України [Електронний варіант] / Г.В. Чухраєва // National academi of educational scinces of Ukraine H. S. Kostyuk institute of psychology. Psychologikal journal. Volume 5 Issue 5. – К., 2019. С. 62-70. – DOI (Issue): <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.5>.

17. Чухраєва А.В. Условие профессиональной и психологической деятельности полицейского – фактор здоровья / А.В. Чухраєва // Scientific Journal Virtus, # 33, April, 2019. – С.37-40.

18. Чухраєва Г.В. Принципи системного підходу в визначенні професійної діяльності поліціантів / Г.В. Чухраєва // Науковий журнал “ScienceRise” № 5/1(22)2016. Вид. НПВ ПП «Технічний Центр» – С. 46-50.

19. Чухраєва Г.В. Теоретичні принципи психопрофілактичного відбору працівників поліції / Г.В. Чухраєва // Науковий журнал “ScienceRise” № 3/1(20)2016. Вид. НПВ ПП «Технічний Центр» – С. 46-49.

20. Чухраєва Г.В. Первинні ініціальні прояви психологічної неузгодженості у працівників оперативних і спеціальних підрозділів поліції / Г.В. Чухраєва // Scientific Journal Virtus, # 34, May, 2019. – С.54-57.

21. Чухраєва Г.В. Психологічна реабілітація співробітників правоохоронних органів після участі в АТО-ООС. / Г.В. Чухраєва // Scientific Journal Virtus, # 35, June, 2019. – С. 69-73.

22. Чухраєва Г.В. Детермінація поведінкових процесів особистості працівника поліції / Г.В. Чухраєва // Scientific Journal Virtus, 2019.

IV. Статті у міжнародних наукових виданнях:

23. Чухраєва Г.В. Наявність необхідних особистісних та професійних здібностей у працівників-слідчих / Г.В. Чухраєва // Науковий журнал 'Znanstvena misel journal'. The journal is registred and publishend in Sloveniia. ISSN 3124-1123 VOL. 1 N 6/2017. С. 67-71.

24. Чухраєва Г.В. Формування психологічної і моральної стійкості курсантів як майбутніх працівників поліції / Г.В. Чухраєва // Науковий журнал 'Znanstvena misel journal'. The journal is registred and publishend in Sloveniia. ISSN 3124-1123 VOL. 1 N 10/2017. С. 87-91.

V. Статті в інших виданнях:

25. Чухраєва Г.В. Психологічні особливості службової діяльності жінокпрацівників органів внутрішніх справ / Г.В. Чухраєва // Південноукраїнський правничий часопис – 2013. – № 4 - С. 230-232.

26. Чухраєва Г.В. Формування мотиваційної сфери працівників МВС на ранніх стадіях професіоналізації / Г.В. Чухраєва // Науково-аналітичний журнал «Митна Справа» – 2014. – Ч. 2, книга 2 - С. 277-282.

27. Чухраєва Г.В. Теоретичні та практичні аспекти професійного психофізіологічного відбору працівників поліції / Г.В. Чухраєва // Науковий журнал «Право і Безпека» Харківського Національного університету внутрішніх справ. Юридична психологія. – Харків. – 2016. Вип. № 1 (60). – С. 171-176.

28. Чухраєва Г.В. Особистісні особливості працівників поліції у зв'язку з їх схильністю до ризику / Г.В. Чухраєва // Науковий вісник ЛьвДУВС (серія юридична) № 1. 2017. С. 345-352.

29. Чухраєва Г.В. Психологічна та інші види захищеності професійної діяльності працівника поліції / Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України // Зб. наук. праць, Х.: ХНУВС – 2017. С. 135-137.

30. Чухраєва А.В. Действие стрессогенных факторов на психологическое состояние сотрудников спецподразделений полиции / А.В. Чухраєва // Научно практический журнал Legea si Viata, Nr. 5/2 (293) 2016. – С. 99-102.

Основні положення дисертації викладено у 13 тезах на наукових конференціях, у тому числі 3 тези опубліковано за кордоном.

АНОТАЦІЯ

Чухрасва Г.В. Психологія оперативно-розшукової діяльності працівників Національної поліції України. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ, 2019.

Дисертація присвячена дослідженню психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України.

Автором розроблено концепцію психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції з науково-теоретичних позицій психології з усіма її складовими: теоретико-методологічним обґрунтуванням даного аспекту, емпіричним дослідженням, метою, завданнями, об'єктом дослідження, основними складовими етапами – професійної орієнтації, професійного психологічного і психофізіологічного відбору, психологічного супроводу, результативністю і ефективністю.

Розроблено і запропоновано системно-поліархічну модель системи психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліцейських, яка розкриває сутність концепції психологічного забезпечення і надає її загальне уявлення.

Розроблена комплексно-цільова програма психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України, що надає можливість для інтегрування і систематизації її складових, що дозволяє покращити її функціонування. Аналіз існуючого психологічного забезпечення Національної поліції України дозволив виявити прогалини її організації та запропонувати способи їх усунення у вигляді створення і практичної реалізації нової комплексно-цільової програми становлення психологічного забезпечення працівників Національної поліції України. Ця система являє собою багатокомпонентний динамічний процес та системне психологічне явище, яке має концептуальні, процесуальні та організаційно-методичні особливості.

Дістали розвитку та були розкриті гносеологічні, психологічні, гуманістичні аспекти становлення професійної діяльності працівників Національної поліції України, охарактеризована складна соціально-економічна ситуація в країні, що вимагає принципово нових підходів вирішення проблем діяльності працівників Національної поліції України для захисту інтересів громадян та суспільства в цілому.

Доведено роль та вплив психологічних особливостей працівника поліції з оперативно-розшуковою функцією діяльності в реалізації професійної діяльності.

Емпірично досліджені професійно важливі психологічні якості, необхідні для успішної професійної діяльності працівників поліції і здійснено їх класифікацію.

Проаналізовано існуючі на сьогодні всі етапи психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції та визначено, що вони є однаково значущими в системі психологічного забезпечення працівників поліції.

Доведено значущість принципів концептуального психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності поліції для підвищення ефективності і результативності їх роботи.

Ключові слова: психологічна стійкість, поліція, концепція психологічного забезпечення, оперативно-розшукова діяльність, психологічні особливості, структурно-поліархічна модель, психологічний та психофізіологічний відбір, психопрофілактика.

АННОТАЦИЯ

Чухраева А.В. Психология оперативно-розыскной деятельности сотрудников Национальной полиции Украины – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени доктора психологических наук за специальностью 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Институт психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины. – Киев, 2019.

Диссертация посвящена исследованию психологического обеспечения оперативно-розыскной деятельности Национальной полиции Украины.

Автором разработана концепция психологического обеспечения оперативно-розыскной деятельности полиции с научно-теоретических позиций психологии со всеми ее составляющими: теоретико-методологическим обоснованием данного аспекта, эмпирическим исследованием, целью, заданиями, объектом исследования, основными составными этапами – профессиональной ориентации, профессионального психологического и психофизиологического отбора, психологического сопровождения, результативностью и эффективностью.

Разработана и предложена системно-полиархичная модель системы психологического обеспечения оперативно-розыскной деятельности полицейских, которая раскрывает сущность концепции психологического обеспечения и предоставляет ее общее представление.

Разработанная комплексно-целевая программа психологического обеспечения оперативно-розыскной деятельности Национальной полиции Украины, которая предоставляет возможность для интегрирования и систематизации ее составляющих, что позволяет улучшить ее

функционирование. Анализ существующего психологического обеспечения Национальной полиции Украины позволил обнаружить пробелы ее организации и предложить способы их устранения в виде создания и практической реализации новой комплексно-целевой программы становления психологического обеспечения сотрудников Национальной полиции Украины. Эта система является собой многокомпонентный динамический процесс и системное психологическое явление, которое имеет концептуальные, процессуальные и организационно-методические особенности.

Получили развитие и были раскрыты гносеологические, психологические, гуманистические аспекты становления профессиональной деятельности сотрудников Национальной полиции Украины, охарактеризована сложная социально-экономическая ситуация в стране, которая требует принципиально новых подходов решения проблем деятельности сотрудников Национальной полиции Украины для защиты интересов граждан и общества в целом.

Доказаны роль и влияние психологических особенностей работника полиции с оперативно-розыскной функцией деятельности в реализации профессиональной деятельности.

Эмпирично исследованы профессионально важные психологические качества, необходимые для успешной профессиональной деятельности работников полиции и осуществлена их классификация.

Проанализированы существующие на сегодня все этапы психологического обеспечения оперативно-розыскной деятельности полиции и определено, что они являются одинаково значимыми в системе психологического обеспечения сотрудников полиции.

Доказана значимость принципов концептуального психологического обеспечения оперативно-розыскной деятельности полиции для повышения эффективности и результативности их работы.

Ключевые слова: психологическая стойкость, полиция, концепция психологического обеспечения, оперативно-розыскная деятельность, психологические особенности, структурно-полиархичная модель, психологический и психофизиологический отбор, психопрофилактика.

ANNOTATION

Chuhraeva A.V. Psychology of operational search activities of National police of Ukraine. - Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of the doctor of psychological sciences, specialte 19.00.01 –general psychology, history of psychology. – G.S. Kostuk Institute of psychologi of National academy of scinces of Ukraine.- Kiev, 2019.

The dissertation is devoted to research of psychological support of operative – search activity.

The author developed the concept of psychological support operative-search activity of the police on the scientific and theoretical positions of psychology with all its components: theoretical and methodological substantiation of this aspect, empirical research, the main components of the stages of professional orientation, professional psychological and psycho-psychological selection, psychological support, effectiveness and efficiency.

A system-poliarthic model of the psychological support system for police operative search activity has been developed and proposed, which reveals the psychological support concept and gives its general idea.

A comprehensive-targeted program of psychological support for the operational-search activities of the National Police of Ukraine has been developed, which makes it possible to integrate and systematize its components, which allows to improve its functioning. The analysis of the existing psychological support of the national Police of Ukraine allowed to identify the gaps of its organization and propose ways of their elimination in the form of creation and practical realization of a new complex and target program Psychological support for workers of the National Police of Ukraine. This system is a multi-component dynamic process and systemic psychological phenomenon, which has conceptual, procedural and organizational-methodical features.

The development of gnosiological, psychological, humanistic aspects of the formation of professional activities of the National Police of Ukraine, characterized by difficult socio-economic situation in the country, which requires fundamentally new approaches to solving the problems of employees of the National Police of Ukraine to protect the interests of citizens and society as a whole.

The role and influence of psychological features of the police officer with operative-investigative function of activity in realization of professional activity is proved.

Empirically investigated professionally important psychological qualities are necessary for the successful professional activities of police officers and their classification has been performed.

The concept for the development of a system of psychological support for police workers on the basis of the developed concept of psychological support in educational institutions was proposed for the first time.

The importance of the principles of conceptual psychological support for the operational and search activities of the police to increase the efficiency and effectiveness of their work is proved.

The first section. The philosophical aspects of personality formation as a unit in the system of real relations and in the system of professional activity of the police of Ukraine are defined. The epistemological, psychological, humanistic aspects of becoming a professional police officer are revealed, and the difficult socio-economic situation in the country is characterized. The principles of systematic approach as theoretical and methodological basis of psychological support and professional activity

of the National Police of Ukraine are analyzed. Modern psychological approaches to the process of police professional activity have been analyzed, which required analysis of psychological support for police professional activity not only in our country, but also in developed democratic countries.

The second section. The definition, principles, content and structure of organization of activity of the main police units from the positions of psychology were formulated on the basis of legal and legislative acts. Distinctive psychological aspects of the professional activities of police officers were noted: the exceptional social significance of the tasks being solved, the peculiarity of the goals, the influence of powerful environmental factors – extreme and extraordinary conditions, danger, suddenness (unexpected and sudden changes in the significant situation). The peculiarity of the professional activity of law enforcement agencies is the increased risk to the lives of both the workers themselves and to some extent their family members. The role and influence of the psychological characteristics of the police officer in the realization of professional activity is proved.

The characteristics of the basic features of the psychological features of the law enforcement system employee are improved, among them the ones that are especially important for successful activity depending on the spheres of human mental activity are highlighted.

The third section. The conceptual principle and approaches of organization of psychological support of professional activity of police and cadets of higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are considered.

The analysis of the existing psychological support of the law enforcement system of the Ministry of Internal Affairs allowed to reveal the gaps of its organization and to suggest ways of their elimination in the form of creation and practical implementation of a new comprehensive-purpose program of psychological support for the law enforcement system employees. This system is a multi-component dynamic process and systemic psychological phenomenon that has conceptual, procedural and organizational-methodological features. We have developed and proposed the concept of psychological support for police search operations, which can be represented as a stand-alone system, which also consists of several systems and modules, which are not just its constituents, but which interact with many functions in common. which have a complex interaction. Each module is also a system and has a science-based framework, which is formed of different components, which are also interconnected by different forms of interaction.

The content of its conceptual components is synthetic to the presenting system of psychological support as a multilevel system. We have developed and proposed a system-polyarchical model of the concept of psychological support for operational and search activities of the police.

The fourth section. The basic types of psychoprophylaxis, such as primary, secondary and tertiary, each of which represents a series of measures, are analyzed and thoroughly considered.

The main tasks of the psychological service at the stage of primary psychoprophylaxis in the National Police of Ukraine are a system of measures aimed at: psychological support of service activities; psychodiagnosis and psychocorrection, providing the earliest detection and effective correction or neutralization of negative psycho-emotional states and restoration of working capacity of employees; education of the staff on the causes of social and psychological problems, deviations in psychoemotional states and adaptation.

Practical measures of secondary psychoprophylactic work, which is one of the conceptual modules of the comprehensive-targeted program of psychological support of the police units of Ukraine and some existing criteria of its effectiveness for today, which are indicators of the mental state of employees, namely the prevalence of morbidity and mental pathology, analysis of suicide, drug addiction. **Research prospects:**

- the application of the developed conceptual methods of psychological support for the operation search of the police will give new possibilities of increase of efficiency of professional activity of police;
- the implementation of the developed concept gives new opportunities for the further development of determinants in the field of police psychology;
- based of the developed integrative conception of psychological support for the operational search of the police, it is possible to success of the police;
- further development of theoretical and empirical conceptual methods of police psychology.

Keywords: psychological stability, police, psychological providing, operatively-search activity of police, psychological features, systempoliarchic model, psychological selection, psychoprofilactics.